

ЧИТАНКА

за осми разред основне школе

Аутори	Др Симеон Маринковић Славица Марковић
Речник израдила	Виолета Бабић
Рецензенти	Проф. др Живојин Станојчић, Филолошки факултет, Београд Мр Александра Станић, професор српског језика и књижевности, Београд Миодраг Сретеновић, професор српског језика и књижевности, ОШ „Ј. Ј. Змај“, Стопања
Дизајн	Душан Павлић
Лектор	Виолета Бабић
Уредник	Анђелка Ружић
Ликовни уредник	Душан Павлић
Припрема за штампу	Небојша Митић
Издавач	Креативни центар Градиштанска 8 Београд Тел./факс: 011/ 38 20 464, 38 20 483, 24 40 659
За издавача	Мр Љиљана Маринковић
Штампа	Публикум
Тираж	3.000
Copyright	© Креативни центар 2012

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.016:821-82(075.2)

ЧИТАНКА : за осми разред основне школе /
[приредили] Симеон Маринковић, Славица
Марковић. - 1. изд. - Београд : Креативни
центар, 2012 (Београд : Публикум). - 197 стр.
: илустр. ; 26 cm

Тираж 3.000. - Лексикон књижевних појмова:
стр. 185-195. - Регистар.

ISBN 978-86-7781-978-1

1. Маринковић, Симеон, 1941- [приређивач,
сакупљач] 2. Марковић, Славица, 1967
[приређивач, сакупљач]

COBISS.SR-ID 195071500

Министар просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије одобрио је издавање и употребу овог уџбеника у оквиру уџбеничког комплекта за српски језик у осмом разреду основне школе решењем број 650-02-200/2012-06 од 11. 12. 2012. године.

Симеон Маринковић ▪ Славица Марковић

ЧИТАНКА

за ОСМИ разред основне школе

Креативни центар

→ ВОДИЧ

Анализа текста

1. Разговор о делу
2. Задаци за исказивање личног става према животним питањима која покреће дело

Књижевни појмови

Речник

Историјски подаци

Из живота писца

Из књижевне критике

Важни појмови

Кључне речи

→ О КЊИЗИ И КЊИЖЕВНОСТИ

Цицерон

римски говорник,
политичар, филозоф и
писац (106–43. п. н. е.)

Књижевност храни младост, доноси радост старости, украшава срећу, пружа уточиште и утеху у несрећи, забавља код куће, није наодмет напољу, бди с нама, прати нас на путу, на селу.

Соба без књига је као тело без душе.

Фридрих Шилер

немачки књижевник (1759–1805)

Књиге су одабрано благо човечанства.

Максим Горки

руски писац (1868–1936)

Волите књигу! Она ће вам олакшати живот, пријатељски ће помоћи да се снађете у шареном и бурном сплету мисли, осећања и догађаја. Она ће вас научити да оцените човека и саме себе; она даје крила уму и срцу, осећање љубави према свету, према човеку.

Франсоа Моријак

француски књижевник
(1885–1970)

Реци ми шта читаш, па ћу ти рећи ко си; то је истина, али ћу те боље упознати ако ми кажеш шта поново читаш.

Иво Андрић

српски књижевник
(1892–1975)

Остати равнодушан према књизи значи лакомислено осиромашити свој живот.

ЗАШТО ПРОУЧАВАМО КЊИЖЕВНОСТ

Свет књижевног дела посебан је свет, саздан од речи чије значење, вредност и лепоту не откривамо увек при првом читању. Али када се вратимо тим речима и допустимо да нас поведу, осетићемо радост и узбуђење због оног што нам оне откривају, због свега што сазнајемо и са чим се упознајемо. То нису само лепе, пријатне и позитивне појаве из живота већ и оне које су тешке и страшне. И описи ружних појава у књижевном делу могу у читаоцу да изазову интересовање и уживање.

У чему је значај књижевности?

Књижевна дела:

- откривају многа животна питања
- пружају одговоре на та питања
- упознају нас с личностима сличним нама и другачијим од нас
- помажу нам да упознамо себе
- развијају нашу способност размишљања
- богате наш унутрашњи свет
- помажу нам да развијемо вештину језичког изражавања.

Када иза нас остану многе прочитане странице, разумећемо зашто се за књигу каже да нам је она *најбољи друг*.

КАКО ДА ПРОУЧАВАМО КЊИЖЕВНО ДЕЛО

У тумачењу књижевног дела постоји више различитих метода. Неке од њих полазе од спољашњег света који је описан у делу, друге од унутрашњег света дела и начина на који је он у делу организован. Те методе примењују два поступка:

1. *анализу*, која представља приступ књижевном делу по којем се оно пажљивим читањем рашчлањује на саставне делове, како на плану израза тако и на плану значења; анализу ћеш највише користити у испитивању текстова у овој књизи.

2. *синтезу*, која представља методу научног испитивања која се састоји у изучавању појава у целини, у јединству и узајамној повезаности делова; одломци из књижевних критика у овој читанци упућиваће те на синтезу.

Ти ћеш се такође служити овим поступцима при тумачењу текстова из читанке. Књижевна дела треба да читаш пажљиво јер у њима свака реч и свака појединост имају своје значење и разлог постојања. Тумачење дела треба да засниваш на доказима, аргументима из самог дела и да њима образлагеш своје тврдње. Вредновање садржине и форме засниваћеш на свом искуству из свакодневног живота и знању из различитих области, као што су историја, географија, музика, ликовна уметност или било која друга област. Тако ћеш увидети колико су књижевна дела блиска животу и разумећеш мисао да *уз њих никада нисмо сами*.

Љубавна њесма

У овом поглављу текстове повезује мотив љубави.

ЧИТАЋЕШ:

- љубавну поезију Десанке Максимовић, Јована Јовановића Змаја, Франческа Петрарке и Рајнера Марије Рилкеа
- народне лирске љубавне песме
- одломак из приповетке *Увела ружа* Боре Станковића
- одломак из драме *Ромео и Јулија* Вилијама Шекспира

УЧИЋЕШ О:

- народним и ауторским љубавним песмама
- сонету и трагедији
- словенској антители
- облицима казивања (формама приповедања) у књижевном делу

МОЋИ ЋЕШ И ДА:

- изразиш своје ставове о неким животним питањима, као што је љубав
- искажеш своје критичко мишљење о вредности појединих књижевних дела
- покажеш умеће изражајног читања, рецитовања и певања

Десанка Максимовић

ПРОЛЕТЊА ПЕСМА

Осећам вечерас, док посматрам ласте
и пупољке ране,
како срце моје полагано расте
ко видик у лепе насмејане дане;

како с младим биљем постаје све веће
и лако ко крило,
и како му цело једно небо среће
и пакао бола не би доста било:

како чезне за свим што би живот мого
лепог да му даде,
и да му ничега не би било много:
тако су велике чежње му и наде.

Осећам да досад све је било шала
мога срца врела;
да још ником нисам своју љубав дала
колику бих могла и колику хтела;

да има у мени цела нежна плима
речи неречени',
да бих срце могла поклањати свима,
и да опет много остане га мени.

Ретко долазе тренуци да се песма од прве напише, тако да би се покварила ако би се потом ишта у њој мењало. Тако сам ја написала, на пример, *Пролетњу песму*. Али пуно их имам које су постале далеко усавршеније, или бар мало усавршеније, кад су прошле кроз стилско чистилиште. Постоји и трећа врста стваралачког поступка: неки ути- сак, неки бол, понављају се више пута и не претварају се одмах у песму, већ се она некако усмено дограђује, отприлике као народна поезија, и кад дође час да је треба записати, уметнички је потпуно дозрела, обogaћена.

Десанка Максимовић (1898–1993) рођена је у Рабровици код Ваљева. Завршила је Филозофски факултет у Београду и радила као професор српског језика у Обреновцу, Дубровнику и Београду. Објавила је више књига песама. Познате су: *Врћи дејинијсџива*, *Пајуљкова љуљашка*, *Шарена шорбица*, *Вейрова усаванка*, *Ако је веровати мојој баки*, *Буншован разред*, *Сунчеви поганици*, *Бачко срце*, *Пишице на чесми*, *Орашчићи џалчићи*, *Гозба на ливади*, *Мирис земље*, *Тражим џомиловање*, *Немам више времена*, *Слово о љубави*, *Зовина свирала*.

Анализа текста

1. **Срце** је основни **мотив** у песми. Која пренесена и симболичка значења има та реч у песми? Објасни.
2. С буђењем природе у пролеће песникињино срце се мења. Објасни како се мења, почев од прве строфе када *полајано расће* до последње строфе када постаје *нежна њима речи неречени*.
3. За чим све песникиња **чезне**? Чему се **нада**?
4. Зашто се каже да њеном срцу *цело једно небо среће* и *иакао бола не би досџа било*?
5. Пронађи епитете у песми (нпр. *ђуђољке ране*). Објасни њихову улогу. Чему они доприносе?
6. Одреди стилске фигуре које су употребљене у наведеним стиховима.
  - *како срце моје полајано расће*
  - *ко видик у леје насмејане дане*
  - *како с младим биљем постојаје све веће*
7. У овој песми могу се открити два света: свет природе и свет осећања. Којим је детаљима описан свет природе?
8. С којим појавама из природе песникиња пореди снагу својих осећања? Пронађи их у првој и последњој строфи.
9. Последња строфа уједно је и **поента** песме. Шта значи метафора *нежна њима речи неречени* у завршним стиховима? Изабери одговарајуће објашњење.
  - песникиња се боји да искаже осећања
  - песникиња не налази праве речи да искаже осећања
  - песникиња носи у себи обиље љубави

10. Шта мислиш, да ли је наслов песме у складу с њеном садржином? Објасни.
11. Зашто је, по твом мишљењу, љубав потребна људима?
12. Које три врсте креативног (стваралачког) поступка у писању песама наводи Десанка Максимовић у свом тексту? Да ли си користио/користила неке од њих у писању састава?

Књижевни појмови

Мотив је најмања тематска јединица која се не може даље разлагати. **Главни** или **основни мотив** водећи је мотив у књижевном делу. Остали мотиви су **споредни**.

Главни мотив у *Пролећној џесми* јесте срце у значењу љубави. **Споредни** су мотиви пролећа, наде, чежње итд.

Мотив може бити **статички** или **описни** – кад се описује изглед предмета, бића и појава или душевних стања ликова (у овој песми опис пролећа, описи осећања љубави и чежње за љубављу). **Динамички** (наративни) мотиви покрећу радњу напред (најчешће су у епским и драмским делима).

Поента је главна мисао у књижевном тексту. Обично се књижевно дело завршава истицањем његовог значења или поруке читаоцима. Последња строфа *Пролећне џесме* поента је целе песме.

Домаћи задатак

- Научи да изражајно читаш и рецитујеш изабране делове ове песме.

НАРОДНЕ ЛИРСКЕ ЉУБАВНЕ ПЕСМЕ

Народне лирске љубавне песме читали сте у претходним разредима. То је најстарија и најбројнија врста наших лирских народних песама.

Настале су у народу и преносиле су се усменим путем, с колена на колена. Биле су веома омиљене, мењале су се све до записивања, али су сачувале дух времена у којем су настале.

У љубавним песмама народни певач опева лепоту вољеног бића, љубавну чежњу, растанке и патњу због ускраћене љубави. У њима су осећања исказана посредно, кроз догађај.

У народним лирским љубавним песмама нема строфа, а риме су врло ретке. Чести су дијалози. Те песме су се певале, а приликом певања неки стихови су понављани. Такве стихове називамо **рефренима**.

СРПСКА ДЈЕВОЈКА

У Милице дуге трепавице,
прекриле јој румен' јагодице,
јагодице и бијело лице.
Ја је гледах три године дана;
не могах јој очи сагледати,
црне очи, ни бијело лице,
већ сакупих коло ђевојака
и у колу Милицу ђевојку
не би' ли јој очи сагледао.
Када коло на трави играше,
бјеше ведро пак се наоблачи.
По облаку зас'јеваше муње,
све ђевојке к небу погледаше,
ал' не гледа Милица ђевојка,
већ преда се у зелену траву.
Ђевојке јој тихо говорише:
– Ој Милице, наша другарице,
ил' си луда ил' одвише мудра,
те све гледаш у зелену траву,
а не гледаш с нама у облаке,
ђе се муње вију по облаку. –
Ал' говори Милица ђевојка:
– Нит' сам луда нит' одвише мудра,
нит' сам вила – да збијам облаке,
већ ђевојка – да гледам преда се.

● Девојка у српској народној ношњи,
разгледница с почетка XX века

Речник

цел читав, неоштећен

голем врло велики

мерак чежња за нечим

орашје орахов воћњак

срчали-пенџер
стаклени прозор

НАЈЉЕПШИ МИРИС

Ој девојко, душо моја!
 Чим миришу недра твоја?
 Или дуњом, ил' неранчом,
 Или смиљем, ил' босиљем?
 Ој Бога ми, млад јуначе!
 Моја недра не миришу
 Нити дуњом, ни неранчом,
 Нити смиљем, ни босиљем,
 Веће душом девојачком.

ПИТАЊА

НЕГАТИВНИ
ОДГОВОР

ПРАВИ
ОДГОВОР

РИБА И ДЈЕВОЈКА

Дјевојка седи крај мора,
 Пак сама себи говори:
 „Ах, мили Боже и драги!
 Има л' што шире од мора?
 Има л' што дуже од поља?
 Има л' што брже од коња?
 Има л' што слађе од меда?
 Има л' што драже од брата?“
 Говори риба из воде:
 „Дјевојко, луда будало!
 Шире је небо од мора,
 Дуже је море од поља,
 Брже су очи од коња,
 Слађи је шећер од меда,
 Дражи је драги од брата“.

ЈОКА КОД СТАДА И СОКО СА ГРАДА

Заспала Јока код стада,
 сави се соко са града,
 насу јој злата у њедра.
 Када се Јока пренула,
 сама се себе чудила
 откуд јој злато у њедри.

ЛИЈЕПИ ИВЕ

Иве јаше кроз орашје.
 Иве ли је? Сунце ли је?
 Коњик ли је? Вила ли је?
 Узда ли је? Звијезда ли је?
 Седло ли је? Сребро ли је?

ТРАВНИК ЗАПАЉЕН ОЧИМА

Штоно ми се Травник замаглио?
 Еј, да ли гори, да л' га куга мори?

Дјевојка га оком запалила,
 Еј, чарним оком кроз срчали-пенџер.

Књижевни појмови

Словенска антитеза је стилска фигура која се најчешће користи у народним песмама. Састоји се од питања и више понуђених одговора, негирања тих одговора и тачног одговора. (Види пример у песми *Најљепши мирис*.)

Анализа текста

1. Којим је речима описан изглед девојке Милице у песми *Српска девојка*?
2. Да ли се из чежње заљубљеног момка може наслутити да је Милица изузетно лепа? Образложи.
3. Осим **спољашњег портрета** (изглед Миличиног лица и очију), народни певач описује и Миличин **унутрашњи портрет**. Подвучи оне особине које су опеване у песми: уображеност, скромност, мудрост, неодлучност, гордост, лукавост, завидљивост, охолост.
4. Зашто Милица скрива поглед? Да ли она показује девојачки стид, или жели да сакрије своја осећања према младићу или пак хоће да подстакне његову љубавну чежњу? Образложи свој одговор.

5. Упореди Милицу са осталим девојкама из кола. Шта запажаш?
6. За разлику од девојчиног лика, спољашњи портрет младића у песми није дат, већ само унутрашњи. Које младићеве мисли и осећања наслућујемо?
7. Пронађи у песми типичне одлике **народне лирске песме** о којима је било речи у уводном тексту.
8. Пронађи хиперболу, епитете и контрасте у овој песми. Објасни њихову улогу.
9. Шта мислиш, због чега је Вук Караџић ову песму назвао *Српска девојка*?
10. У песми *Најљепши мирис* срећемо, као и у претходној, ликове момка и девојке. На који је начин народни певач описао момка, а како девојку? Да ли су дати њихови спољашњи и унутрашњи портрети? Образложи.
11. Цела песма испевана је у облику **словенске антитезе**. Објасни ту стилску фигуру. Пронађи исту стилску фигуру у песми *Српска девојка*.
12. Која поређења запажаш у песми?
13. У песми *Риба и девојка* дат је дијалог између девојке и рибе. Шта је истакнуто тим дијалогом?
  - лепота природе
  - снага љубави
  - породична срећа
14. Који је стих поента њиховог разговора?
15. Шта се све крије у алегоријској песми *Јока код стада и соко са града*? Која све значења могу да имају метафоре **соко са града** и **злато у њедра**?
16. У песми *Лијепа Иве* описана је изузетна лепота момка. Које стилске фигуре користи народни певач да би истакао ту изузетност?
  - хиперболу
  - поређења
  - градацију
  - епитете
17. Шта мислиш, ко посматра момка на коњу?
  - народни певач
  - девојка
  - и народни певач и девојка
Зашто тако мислиш?
18. Да ли народни певач у песми *Травник зајпаљен очима* директно описује девојачку лепоту или о њој сазнајемо посредно, из момковог доживљаја? Образложи.
19. Којим је речима описана девојчина лепота?
20. Ако су очи огледало душе, шта се може закључити о унутрашњем свету те девојке? Чиме је она привукла младића?
21. Издвој три одлике народне лирске љубавне лирике које се налазе у наведеним песмама.
22. Уводна народна пословица говори о силини љубави. Употребљено је необично поређење које је истовремено и хипербола. Објасни значење те пословице.

Књижевни појмови

Портрет је у сликарству и вајарству верно представљање лица неке особе. У књижевном делу то је опис лица, одела, појаве неке особе, а такође и њених осећања и карактера.

Спољашњи портрет је опис физичких особина лика у књижевном делу. У песми *Српска девојка* то је опис Миличиних очију и лица.

Унутрашњи портрет је опис карактерних особина, тј. психолошких, моралних одлика јунака књижевног дела. У песми *Српска девојка* унутрашњи портрет дат је посредно, општом Миличином понашања преко њених речи и односа других према њој.

Кључне речи: народна лирска љубавна песма, рефрен, словенска антитеза, спољашњи портрет, унутрашњи портрет

Речник

дичан веома леп, диван

сићан мали, ситан

дувак вео којим девојка
или млада покрива лице

Јован Јовановић Змај

ЂУЛИЋИ

VII

Месечина – ал' месеца нема;
моја мила зелен венац снила,
пак се мало у сну насмијала –
од тога се поноћ засијала.

XVII

Кажи ми, кажи
како да те зовем,
кажи ми какво
име да ти дам –
хоћу ли рећи:
дико, или снаго,
или ћу: лане,
или: моје благо –
хоћу ли: душо,
или: моје драго –
кажи ми какво
име да ти дам!

Све су то мила
имена и лепа,
којима Србин
своме злату тепа.
Ал' ја бих провео
читав један век
тражећи лепше,
милије и слађе –
дичније име
што још не чу свет,
да њим назовем
мој румени цвет.

XXXIII

Тијо, ноћи,
Моје сунце спава;
За главом јој
Од бисера грана.
А на грани
Ка да нешто бруји,
То су пали
Сићани славуји:
Жице преду
Од свилена гласа,
Откали јој
Дувак до појаса,
Покрили јој
И лице и груди,
Да се моје
Сунце не пробуди.

Змај је написао збирку љубавних песама *Ђулићи* у којој говори о љубави према девојци Ружи Личанин и њиховим срећним данима брака. Назив збирке је симболичан јер реч *ђул* означава ружу, цвет који је знак љубави, чистоте и чедности. *Ђулићи* су ружини пупољци и цветови, тј. љубав и радост које је Ружа пробудила у песнику. То су и њихова деца, плод личне и породичне среће. Нажалост, њихова срећа није дуго трајала. После десет година брака његова Ружа је умрла. Умрла су и деца коју су изродили. Обузет тугом за изгубљеном породицом, Змај је написао нову збирку песама *Ђулићи увеоци*.

Анализа текста

1. У првој од наведених песама Змај је у четири стиха створио слику поноћне светлости. Загонетку првог стиха откривају преостали стихови. (Зелени венац се ставља младенцима на главу приликом венчања.) Како је настала светлост о којој се у песми говори? Објасни.
2. Како је могуће да осмех има толику снагу? Одакле она долази?
3. У другој песми говори се о тражењу најлепшег имена за вољену особу. Шта значе имена која песник даје вољеној особи?
4. Зашто песник није задовољан наведеним именима? Због чега тражи име *што још не чу свешт*?
5. Које се речи понављају у песми?
6. Пронађи у песми **метафоре**.
7. Које значење има метафора **румени цвет**?
8. Пронађи хиперболу у песми и објасни је.
9. У трећој песми, као и у првој, песник повезује своју љубав с природом. Које појаве из природе уноси у песму? Зашто баш њих?
10. Зашто песник пореди драгу са сунцем? Да ли је у питању њена лепота или је реч о његовим осећањима?
11. На који начин песник уводи звук у песму?

12. Шта, по твом мишљењу, значе стихови:
Жице ѝреду / Од свилена тласа?
  - славуји својом песмом, меком и нежном као свила, успављују драгу
  - славуји ткају танани покривач
  - гране дрвећа трепере од гласова славуја
13. Да ли се слажеш да су речи неки пут слабе и недовољне да изразе јака осећања? Образложи свој став.
14. Шта мислиш, чиме ове Змајеве песме могу да привуку данашње читаоце?

Књижевни појмови

Романтизам је правац у књижевности, музици и ликовној уметности који је захватио Европу крајем XVIII и почетком XIX века. Тада је дошло до револуција у којима је рушен стари феудални поредак и стварано ново грађанско друштво. Многи народи водили су борбу за своје ослобођење и уједињење.

Романтичари (уметници романтизма) истicali су осећања и машту, тежњу за слободом, љубав према херојској прошлости народа и према природи. У књижевности се нарочито неговала поезија. Наши највећи песници романтизма били су Бранко Радичевић, Ђура Јакшић, Јован Јовановић Змај и Лаза Костић.

(Реч **романтично** употребљава се да означи оно што је осећајно, занесењачко, сањалачко, што је нежно и необично.)

Ауторска љубавна песма дело је једног песника и пева о љубави, заљубљености, срећи, чежњи. Ауторску љубавну лирику одликује изражавање личних осећања и мисли, осећајност, сажетост, сликовитост и ритмичност.

Јован Јовановић Змај (1833–1904) највећи је наш децји песник. Рођен је у угледној породици у Новом Саду. Био је лекар и у свом послу, како кажу, „нарочито благонаклон према ђацима“. Осим збирки песама *Ђулићи* и *Ђулићи увеоци*, написао је велики број песама од којих је већина издата у збиркама: *Чика Јова српској деци* и *Чика Јова српској омладини*. Уређивао је више листова и часописа: *Јавор*, *Змај* (по њему је и добио надимак), *Жижа*, децји лист *Невен* и друге. Припадао је српском романтизму као књижевном правцу заједно са песницима Ђуром Јакшићем, Бранком Радичевићем, Лазом Костићем и др.

Из књижевне критике

Читава збирка (*Ђулићи*) има пријатан, старински тон чедности и чистоте, даровито и на свеж начин казаних осећања, више духовно него непосредно приказаних сликама љубавничких узбуђења, тражења и разазнавања... Дело плени ... атмосфером доживљаја која неодољиво зрачи из ове чисте и љупке лирике.

Младен Лесковац

- Шта мислиш, зашто књижевни критичар ову поезију назива *чистиом и љуиком лириком*?

Књижевни појмови

Поређење је стилска фигура којом се недовољно познате појаве или предмети упоређују са сличним, познатим појавама или предметима; оно је обично веома сликовито и изазива јака осећања. *Моја жена је мени као сунце.* (Жена се пореди са Сунцем.)

Метафора је стилска фигура, замењивање једне речи другом по сличности или истоветности значења; уместо речи која треба да се пореди, користи се реч с којом се пореди, те је тако прва реч употребљена у пренесеном значењу; метафора се развила из поређења (скраћено поређење) и веома је честа у говору (за храброг човека каже се да је лав, за лукавог да је лисица, кад се жури каже се да се лети и сл.). *Моје сунце сјава.* (Мисли се на жену, али се она не именује.)

ДОМАЋИ ЗАДАТАК

- На стихове песме *Тијо, ноћи* компонована је музика. Песма је постала једна од најчешће певаних староградских песама. Научи да рецитујеш песму и да је певаш.

• Јован Јовановић Змај са супругом и децом

Из живота писца

Јован Јовановић Змај се као младић заљубио у девојку Ружу Личанин, пријатељицу своје сестре. Пошто је био срамежљив по природи, Змај се није усуђивао да с њом разговара, већ је своју љубав исказивао песмама. Онда су млади почели да се дописују. То их је зближило, па су љубав крунисали браком. Ево два одломка из њихових писама:

Мила госпођице Ружо,
... Ако се мргодите, дерите писмо тако... Али ако га подерали нисте ... то седите па ми напишите да ли је Ружино срце сасвим њено, па и ако је тако, ја Ружи сасвим немио нисам; ако бих могао и милији бити, то ми шаљите брзо то неколико речи да их пољубим...

Ј. Јовановић

Поштовани господине,
Кад сам Ваше писмо примила, нисам знала јесам ли будна или ми је на сну дошло. Дуго сам се мучила оћу ли детињу дужност преступити и без материног знања жељу Вам испунити. Најпосле одважим се уверити Вас да је срце још сасвим моје, да чије би било кад све досад нисам знала да се може коме поклонити, слушала сам више пута ал' осећала и веровала нисам.

Ружа

Борисав Станковић

УВЕЛА РУЖА

(Одломак)

Речник

самотан усамљен, без друштва**шимшир** зимзелени украсни жбун**дудук** свирала, фрула**сајбија** анђео чувар**батргати** газити, гацати по води**шандуд** врста дуда с црним плодом**минтан** кратак капутић

Опет сам те сневао! Како жалим што сан оде те и ти с њиме! Како бих волео да то не беше само сан, сан и ништа више. Али хвала и сну. Слађе је сневати неголи збиљу гледати и гушити се од наврелих осећаја, успомена и тешка, хладна, самотна живота... Да, слађи је сан, сан детињства и младости; сан старе, поцрнеле и све чађу испуњене куће са великом баштом ограђеном тарабама и пуном цвећа, старих шимширова, испуцаних стабала од крушака и кајсија, с густим, густим цбуновима и грмљем; сан потока што поред куће тече са високим тополама, младим врбама, брестовима и меком увек влажном травом. Па сан топлих ноћи кад ветар душе и лишће креће, кад месец сија, а из обасјане даљине допире звон од клепетуша и тиха, монотона песма пастира у „дудук“; сан тамних вечери, развалина од зидова, турских конака, цамија, опалих стреја са слепим мишевима, вештицама, вампирима и „сајбијама“... сан младости и среће! Хајде да сневамо:

Били смо комшије. Твоја мајка само тебе, моја мајка само мене имађаху. Баште наше беху раздвојене потоком, преко кога се прелазило на намештане, овеће каменове. Твоја мала кућица, скоро зидана, приземна и местимице окречена, скриваше се у дну баште и од ње се виђаше само кров са новим цреповима. Наша кућа беше стара, широка, сува, гломазна и заудараше на чађ. Са улице била је ограђена високим зидом. Капија беше велика, стара, са похрђалим алкама и испод које се могоше човек провући у свако доба. Испред куће беше стари бунар а око њега наслагане велике плоче од којих је отицала устајала, црна барица по којој патке цео дан батргаху. Више бунара била је винова лоза, а наред дворишта стари дуд – „шандуд“. С леве стране беше одмах поток, а иза њега ваша башта ограђена заваљеним и испрекиданим плотом... Је ли, памтим ли добро? Ви бесте са села, скори досељеници. Продали сте у селу ваш посед и дошли у варош. Отац ти и старија сестра умрли, а ти с мајком остала. Нешто од непродатих њива у селу, а нешто и од наднице твоје мајке, ви две живеле сте лепо и тихо. А ти беше увек, од свију комшијских девојчица најбоље и најлепше обучена. Твоја мајка иђаше једнако у сељачком оделу, али тебе киђаше и гиздаше као најбогатију. Каква ли беше тада! У шалварицама, кратком, тесном минтану са широким рукавима, опасана бошчицом, у лаким папучицама и повезане главе иђаше ти. А ход ти беше брз, лак. Како да те не

памтим кад долажаше к нама? Прелазиш преко потока, а ручице си дигла увис. Плаве, велике очи оборила си доле и ногом бираш на који ћеш камен стати. Твоја уска недра и још тањи пас превијају се час на леву, час на десну страну. На твоје бледе, дугуљасте образе избило једва приметно руменило, а бујне ти коврчасте косице пале по челу и око ушију. Прелазиш ти, гледаш где ћеш да ступиш, прво опробаш камен да ли је он доста сталан, па онда занухав се, и уздигнувши главу, лако као срна, скочиш на нашу страну.

– Ах! Ево ме! – велиш стајући преда ме – шта си ме звао, а?

– Мајка те зове! – И ти не гледајући на мене, брзо, превијајући се и избацујући из шалвара твоје мале ножице у белим чарапама, отрчиш матери која те пошље да јој нешто купиш у чаршији.

• • •

(У младићевој души боре се велика љубав према девојци и осећање дужности према баки, коју он зове мајком, и која од њега тражи да се не жени Сџаном, већ да настави школовање и поврати изгубљени породични улед.)

После, и рамена ти се испунила; тесне и уске груди заокружиле се и издигле; пџс ти постао витак и обал... Из целе тебе избијала је топлина, мекота и неки чудан, опојан мирис, који никад у животу више не осетих.

– Што ме гледаш тако? – упита ме ти зачућено.

– Тако! – пламен ми обузе бледе и суве образе. Пружих руку, обвих је око твог пџса, ти се угну и слатко насмеја.

– Немој! Туга ми је!

Ноге почеше да ми дрхте. Јаче те к себи привлачих, ти се угибаше, подаваше и нагињаше к мени, шапћући:

– Па шта хоћеш?

– Ништа! – И привукох те силно, да се твоја глава наслони на моју. Целим телом беше ти наслоњена на мене. Стиснух те јаче, хтедох да окренем главу, образи нам се протрше, ти осети мој врео дах и уздрхта, клону, али се брзо трже и скочи.

– Ух!

– Чекај! – И поћох к теби. Ти ме, дигнувши руке, гледаше забезекнуто и широко. На лицу ти беше нека чудна, топла светлост. Очи ти беху као потамнеле и превукле се влажном маглицом. Прићох ти, али ме ти силно одгурну и крикну.

– Не! – И побеже.

И отада се ти преобрази. Сам ти ход постаде опрезнији и мекши. Угибање твоје заобљене снаге постаде топлије и страсније, лице изразитије, уснице ти доћоше руменије, а при крајевима тамније и оштрије...

• • •

(Сџану удају прећив њене воље, а младић одлази да настави школовање. После неколико година он се враћа родној кући.)

Речник

бошчица кецеља

туга ми је голица ме

Речник

шампија марама

зверати гледати уплашено, унезверено

Уђох, стадох. Чудна и тешка туга обузе ме. Мати спремаше вечеру, једнако причајући о теби. Почесмо вечерати. Вика се утиша. Одједном, кроз рупу на собним вратима, чу се твој тих, дрхтав глас:

– Тето, ту ли си?

Нисам могао да се макнем од силна, неугодна и тешка, помешана с болом и саучешћем, осећања. Ти отвори брзо врата, још брже их затвори за собом, као бојећи се чега. Па одмах, уза зид, држећи у крилу повијено детенце, седе ти, сува, бледа и испијена. На теби беше поцепан минтан и једно велико парче откинута од лакта висаше ти: кроз шампију провириваше твоја коса, занемарена. Била си у прљавој кошуљи, искрпљеним шалварама, из којих вираху твоје, од силна рада развијене, пљоснате стопале с испуцалим прстима.

Стресох се. Мати изиђе за тобом да затвори кухињска врата.

– Стано?

– Ти?! – викну тако силно и уплашено да се препадох. Док сам жив тај звик слушаћу. Само не могу да га опишем, како у њему нечега и претрашеног, и болног, и очајног бејаше. Беше ђипила. Зверала си, дрхтала, нијала си се и као хтела куда да побегнеш. После се једва прибра, постоја мало, и уздахнувши силно, опет седе укочено уза зид.

– Ти си, господине? – шану, а неки нов, стран, понизан, учмао и беживотан твој глас препаде ме. У њему не беше ни трага о каквом осећају, топлини и болу. Као да си ме сад први пут видеља у животу, такав беше твој глас.

– Ја, ја! А ти?

– Ето, хвала господу!

Мати се врати из кујне, где беше затворила врата за тобом.

– Где је? – упита ме. Па кад те виде уза зид, оборене главе, скупљену, згрчену над дететом у крилу, брзо узе дете од тебе. – Што си ту села? 'Оди, приђи... Што се бојиш? – И узе те за руку, дижући те.

– Нека, тето, нека – браниш се ти – ионако ти много досађујем!

– Хајде, хајде!... – И остави у страну дете, тебе посади за вечеру. Ти си, погнуте главе, ушла, села, узела залогај, али тако невешто као да први пут једеш. Мајка ти нуткаше, меташе пред тебе јело. Ти си једнако, онако погнута, ваљала тај залогај у устима. Узалуд си пробала да га прогуташ, али ниси могла. После бризну у плач.

Борислав Станковић (1876–1927) рођен је у Врању, у породици занатлија обућара. Рано је остао без родитеља, па га је подигла (о њему се бринула) и школовала његова баба Злата. Завршио је правни факултет и радио као чиновник. Живео је у оскудним материјалним условима. О свом родном Врању написао је многе приповетке, роман *Нечиста крв* и драму *Кошћана*. Називају га песником старог Врања, а Јован Дучић је за њега рекао да је „истински песник љубави и витез срца“. Припадао је лирском реализму као књижевном правцу, заједно с Петром Кочићем и другим писцима.

Из књижевне критике

Међу [његовим приповеткама] најлепша је *Увела ружа*, лирска, елегична ... у ствари мали лирски роман... Прича пуна младости, љубави, свежине летњих вечери и опојних мириса оријенталних башта... Сурова стварност живота драстично контрастира свету снова, она долази као грубо, безобзирно отржењење, после кога се неповратно губи поезија младости и лепота живљења.

Јован Деретић

- Пронађи у тексту приповетке одломке који потврђују ове наводе.

Књижевни појмови

Реализам је правац у књижевности и уметности који тежи да прикаже стварност онаквом каква јесте. (Реч **реалан** значи стваран, истинит.)

Лирски (поетски) реализам један је од токова у развоју реализма који се одликује уношењем поетских елемената у реалистичку слику стварности. Више се бави судбином појединца него судбином друштва. Писци дају предност драми и прози, поетском роману и лирској приповеци. Дела Боре Станковића припадају овом књижевном правцу.

• Родна кућа Боре Станковића у Врању

Анализа текста

1. Какво се приповедачево расположење наговештава следећим реченицама?
Ойеј! сам те сневао! Како жалим што сам оде те и ти с њиме!
2. Означи слику природе којом почиње приповедачев *сан младости и среће* и објасни њено значење.
3. Шта закључујеш о лику девојчице Стане на основу првог дела приче? Наведи неколико речи и израза којима је описана Стана.
4. Издвој из другог дела приче неколико значајних речи и израза који осликавају тек стасалу девојку Стану. Какве промене запажаш у њеном изгледу у односу на то како је изгледала као девојчица?
5. Шта се може закључити о младићевим осећањима на основу следећих исказа?
Пламен ми обузе бледе и суве образе... Ноје почесе да ми дрхће...
6. Шта закључујеш из следећих описа о Станиним осећањима?
  - *Ти се утибаше, подаваше и наћињаше к мени, шайћући...*
  - *Ти осећи мој врео дах и уздрхћа, клону, али се брзо шрже и скочи...*

7. Које **облике казивања** (форме приповедања) користи писац у овој приповеци? Објасни.
8. Којим речима писац описује Станин изглед у трећем делу?
9. Какви су Станини покрети? Каква се судбина и живот наслућују из њих?
10. Које осећање препознајеш у Станином узвику: *Ти!*?
• страх • очај • љутњу • радост
11. Пронађи део текста у којем су описана младићева осећања. Објасни их.
12. Зашто су дијалози у наведеним деловима приче кратки, згуснути, сабијени, искидани? Која се осећања и мисли наслућују из њих?
13. Писац у описима гомила придеве и глаголе. Његова реченица тако трепери од узбуђења и тихе туге због нечега што је прошло. Ево два примера, а ти у тексту пронађи још неке.
• *Наша кућа беше сџара, широка, сува, гломазна и заудараше на чађ...*
• *Зверала си, дрхџала, нијала си се и као хџела куда да побџнеш...*
14. На основу чега се може закључити да је ово **лирска приповетка**?
15. Наведи појединости из приповетке које сматраш реалним сликама из живота.
16. Да ли мислиш да је судбина јунака приповетке *Увела ружа* карактеристична само за време и средину о којима пише Борислав Станковић?

ДОМАЋИ ЗАДАТАК

- Прочитај целу приповетку *Увела ружа* и у дневник читања запиши о њој занимљиве податке.

17. Има ли таквих судбина и у другим срединама и временима? Има ли их данас?

Књижевни појмови

Облици казивања (форме приповедања) начини су на које је организована уметничка грађа у књижевном делу. Постоје: форма приповедања у првом лицу, у трећем лицу, форма описа (дескрипција), форма монолога, дијалога, форма ретроспекције и др.

Опис или дескрипција је описивање бића, предмета и појава у неком књижевном делу.

Пејзаж у књижевном делу је опис природе.

Портрет у књижевном делу представља опис лица, одела, појаве неке особе, а такође и њених осећања и карактера.

Ентеријер је опис унутрашњег простора, а **екстеријер** опис отвореног (спољашњег) простора.

Приповедањем у првом лицу приповедач говори у своје име (он је учесник у догађају, лик у књижевном делу; види приповетку *Увела ружа*, стр. 14).

Приповедање у трећем лицу јесте приповедање приповедача, као објективног посматрача, о догађајима у којима није учествовао (види приповетку *Моси на Жџи*, стр 41).

Хронолошко приповедање је излагање догађаја по редоследу по којем су се догодили.

Ретроспективно приповедање или ретроспекција је приказивање догађаја у обрнутом временском редоследу, од прошлости ка садашњости. То је присећање јунака на властиту прошлост, што налазимо у овој приповеци.

Монолог је облик приповедања у којем се једна личност не обраћа другој особи, већ себи, односно публици. Најчешћи је у драмској књижевности.

Дијалог је разговор између два лика или више ликова у неком књижевном делу.

Кључне речи: реализам, лирски реализам, облици казивања, опис (дескрипција), пејзаж, портрет, ентеријер, екстеријер, приповедање у првом лицу, приповедање у трећем лицу, хронолошко приповедање, ретроспективно приповедање, монолог, дијалог

Речник

блажен испуњен највећом срећом; благословен

спутати свезати конопцем или ланцем, онемогућити кретање

канциона песма

Франческо Петрарка

КАНЦИОНИЈЕР

LXI

Нека је блажен дан, месец и доба,
Година, час и тренут, оно време
И лепи онај крај и место где ме
Згодише ока два, спуташе оба.

Блажене прве патње које вежу
У слатком споју са љубављу мене,
И лук и стреле што погодише ме,
И ране које до срца ми сежу.

Блажени били сви гласови које
Уз уздах, жудњу и сузе без броја
Просух зовући име Госпе моје;

И блажене све хартије где пишем
У славу њену, и мисао моја
Која је њена, и ничија више.

Превод: *Иван В. Лалић*

Канционијер је збирка песама Франческа Петрарке, надахнута песниковом љубављу према Лаури. Збирка има два дела: *Сонети за живоша тосиође Лауре* и *Сонети после смрти тосиође Лауре*. Петраркина поезија била је узор многим песницима, а нарочито је подражаван LXI сонет, у којем песник благосиља тренутак када је први пут угледао Лауру.

Франческо Петрарка (1304–1374), италијански песник, рођен је у Арцу. Велики део живота провео је у француском граду Авињону, где је први пут угледао Лауру. Написао је више књига на латинском језику по узору на староримске песнике. Међутим, славу му је донео *Канционијер*, збирка од 367 песама посвећених Лаури, коју је написао на народном италијанском језику. Збирка је извршила велики утицај на друге европске песнике током низа векова после Петраркине смрти. И *Ђулићи* и *Ђулићи увеоци* Јована Јовановића Змаја спадају у лирске дневнике, као и ова збирка.

